

УДК 811.161.2'367:37.091.39

Ю. О. Бугайко,

юрисконсульт, викладач («основи правознавства», «громадянська освіта»)
Вінницького коледжу будівництва і архітектури
Київського національного університету будівництва і архітектури

ЛЕКСИЧНІ ПОМИЛКИ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

У статті розглянуто види лексичних помилок у конституційному законодавстві України. Увагу зосереджено на дослідженні відповідності лексем у тексті Конституції України лексичним нормам української мови. Визначено основні причини виникнення лексичних помилок у тексті Основного Закону України та встановлено шляхи їх усунення.

Ключові слова: лексичні помилки, конституційне законодавство, мова закону.

Мова та стиль Основного Закону України безпосередньо впливають на мову всього законодавства, а отже, помилки, допущені у його тексті, автоматично дублюються в усіх законах та підзаконних актах. Тому встановлення та виправлення мовних, зокрема лексичних, помилок у тексті Конституції України є настільки значущим для правильного розуміння, тлумачення та правозастосування всіх правових норм України.

Мовні проблеми законодавства досліджували такі науковці: М. Антонович, Н. Артикуца, Т. Демченко, О. Копиленко, М. Коржанський, Т. Литвин (Будко), М. Мацкевич, Ю. Прадід та інші. Проте глибокого та комплексного аналізу лінгвістичних проблем конституційного законодавства України досі не здійснено.

У статті розглянута проблема лексичних порушень у тексті конституційного законодавства України та наведена низка прикладів останніх. Конституційне законодавство України (далі — КЗУ) становить Конституція України (далі — КУ) та конституційні закони України (до них належать закони України про внесення змін до КУ).

Як у юриспруденції правова норма є підставою для кваліфікації діяння правопорушенням, так і в мовознавстві: для встановлення лексичної помилки необхід-

на лексична норма. Лексичні норми — це вживання слів у властивому значенні та впровадження їх до узаконених (кодіфікованих) парадигматично-синтагматичних відношень (себто нормативних відношень багатозначності слова, синонімії, омонімії, паронімії, антонімії, та закономірностей сполучуваності слів) [11]. Теоретично, вони утверджуються в словниках, які мають нормативний характер (Великий тлумачний словник сучасної української мови (2007) (далі — ВТС СУМ), Російсько-український словник (2003), Словник синонімів української мови (2006) (далі — СУМ) і саме до них потрібно було б звертатися під час перевірки правильності вживання лексем. Однак фактично ці «мовні кодекси» не можуть бути критерієм встановлення лексичних помилок, позаяк самі ними рясніють. Наприклад, реєстр ВТС СУМу містить численні кальки з російської мови: *відношення* (у значенні *взаємини, стосунки*), *башмак, всеперемагаючий, діючий, правлячий, стакан, явка, язва* тощо [10]. У зв'язку з цим виникає необхідність звернутися до корпусу мовознавчих досліджень українських філологів, що вможливають подальшу кодифікацію лексичної норми. Передусім це дослідження Б. Антоненка-Давидовича, І. Світличного, С. Карановського, І. Вихованця, М. Волощак та ін.

Порушення лексичних норм — зовнішній вияв глибоких суспільно-культурних та психологічних зсувів у підсвідомості, свідомості та діяльності людини: зсувів у відповідності між явищем і способом його називання, між засобами власної мови і чужої, між усвідомленням слова як витвору культури і банальним засобом порозуміння, між духовним естетичним піднесенням і прагматичним приземленням — аби зрозуміли! [11].

У Конституції найпоширенішими є такі відступи від лексичної норми:

1) уживання слів, не властивих літературній українській мові; 2) порушення сполучуваності слів, переважно засноване на інтерференційних явищах; 3) стилістично невмотивована тавтологія та плеоназм; 4) уживання слів у невластивому значенні; 5) невмотивоване використання запозичень [6].

З аналізованих текстів Конституції України та законів України про внесення змін до КУ пропонуємо такий перелік прикладів лексичних порушень та дібраних українських відповідників:

1) *Верховна Рада України, Верховний Суд України* (Р. IV КУ, ст. 125 КУ) — *Найвища Рада України, Найвищий Суд України*. Ці приклади лексичної помилки не випадково наведені першими, адже ці державні органи є найголовнішими органами законодавчої та судової гілок влади та мають занадто високий статус, аби у їхніх назвах допускалися такі примітивні помилки. Таку усталену кальку в словосполученнях *Верховний Суд, Верховна Рада* ми отримали, коли Конституція 1936—1937 років запровадила новий урядовий орган, *рос. верховний совет*, і цю назву по-українськи віддано як *верховна рада* [12];

2) «...*Держава* дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне *благополуччя*» (ст. 49 КУ) — *добробут*;

3) «*Вибори ... відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права ...*» (ст. 71, ст. 76 КУ) — *виборного* (але виборча кампанія, бо виборний той,

якого визначають, обирають голосуванням на якусь посаду або для виконання певних обов'язків: виборний орган; акти, особа, посада);

4) «...*Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду* (ст. 41 КУ) — *винятково, лише, тільки*;

5) «...*включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям*» (ст. 24 КУ) — у тому числі, зокрема;

6) «... *водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України...*» (ст. 13 КУ) — *перебувають, є*. Фонетично пристосована калька *знаходиться* виникла в українській мові «завдяки» багатозначному російському слову *находиться*. В нашій мові дієслова *находиться* не вживане у значенні «*бути, перебувати, міститися де-небудь; перебувати в якому-небудь стані*» [2]. Натомість це дієслово слід уживати за потреби щось шукати: «Як ножем пробито, то *знайдуться* ліки, а як закохання — *пропала* навіки» (П. Чубинський);

7) «... *не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод*» (ст. 22 КУ) — *наявних*;

8) «*Кожна людина має невід'ємне право на життя*» (ст. 27 КУ) — *невідчужуване, невіддільне* (але: *невід'ємний* — у математиці про всі додатні числа та нуль);

9) «*Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину...*» (ст. 62 КУ) — *невинною* (стилістично ліпший варіант);

10) «*Президент України... звертається з посланнями до народу та із щорічними і позачерговими посланнями до Верховної Ради України...*» (ст. 106 КУ) — *виступає зі зверненням*;

11) «*Кожен зобов'язаний ... не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей*» (ст. 68 КУ) — *не зазіхати*;

12) «*До повноважень Верховної Ради України належить... прийняття законів*» (ст. 85 КУ) — *ухвалення, затвердження*. Б. Антоненко-Давидович зазначає, що слово «приймати» є слухним там, де вона має значення «одержувати,

перебирати», «брати», «зачислювати до установи, закладу, організації», «давати комусь притулок, пригощати» [1];

13) «...якщо **при цьому** не порушуються права і свободи інших людей...» (ст. 23 КУ) — **до того ж, одночасно;**

14) «... має право голосу і **проживає** в Україні протягом останніх п'яти років» (ст. 76 КУ) — **мешкає;**

15) «...стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років (ст. 127 КУ) — **галузі;** Відповідно до Словника української мови (1970—1980) основним значенням слова «галузь» є певна ділянка виробництва, науки, а основними значеннями слова «сфера» є: замкнута поверхня, всі точки якої рівновіддалені від центра та предмет, що має форму кулі;

16) «...Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір ...» (п. 1 Р. I ЗУ «Про внесення змін до КУ (щодо правосуддя)») — **суперечку;**

17) «... Ніхто не зобов'язаний виконувати **явно** злочинні розпорядження...» (ст. 60 КУ) — **очевидно;**

18) «... Ніхто не може **бути** підданий катуванню...» (ст. 28 КУ) — **бути об'єктом, зазнавати;**

19) «... Такий указ Президента України **вступає в дію...**» (п. 4 Р. XV КУ) — **набуває чинності;**

20) «...Новообраний Президент України **вступає на посаду...**» (ст. 104 КУ) — **заступає на посаду;**

21) «...Усі громадяни щорічно подають ... декларації про свій **майновий стан** ...» (ст. 67 КУ) — **майнове становище.** Під впливом багатозначності російського відповідника *положение* слово вжито у невластивому для нього значенні (а *стан* у дівчини тонкий, *стан* хворого обнадійливий) [11];

22) «...Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, **покладається на державу...**» (ст. 52 КУ) — ліпше це речення перефразувати таким чином: **державою зобов'язується (або має обов'язок) утримувати та виховувати дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування;**

23) «...**при здійсненні** ними своїх повноважень...» (ст. 56 КУ) — **під час здійснення;**

24) «...Держава ... гарантує рівні можливості у виборі професії та роду **трудової діяльності...**» (ст. 43 КУ) — **праці;**

25) «...Судочинство провадиться **суддею одноособово** ...» (ст. 140 КУ) — **особисто;** лексема *одноособово* трапляється лише в словниках та в бюрократичному жаргоні. Це точна копія російського *единолично* — слова-напівпаразита, бо різниці між *лично* і *единолично* немає жодної [7];

26) «Автономна Республіка Крим є... **складовою частиною**» (ст. 134 КУ) — слова «**складова**» та «**частина**» є синонімами, а тому слід використати лише одне з них для усунення плеоназму;

27) «В Україні **діє** прокуратура, яка **здійснює...**» (ст. 131¹КУ) — щоб позбавитися тавтології у цьому реченні, слід перефразувати його так: «**прокуратура здійснює...**» або «**повноваженнями прокуратури є...**»;

28) «...усунення Президента України з **поста...**» (ст. 151 КУ) — **посади;** У цьому випадку слово «**пост**» (фр. *poste*, від лат. *positus* — поставлений) є невмотивованим запозиченням, оскільки в українській мові є власний еквівалент цього слова — «**посада**». До того ж, воно вжито не зовсім у властивому йому значенні. В СУМі першим значенням слова «**пост**» вказано *місце, пункт, з якого зручно стежити за ким-, чим-небудь або охороняти когось, щось, а вже третім значенням відповідальну посаду* [10]. А в Словнику іншомовних слів Мельничука подані такі значення цього слова: *об'єкт, що охороняється й обороняється вартовим; боєць або невеликий військовий підрозділ, що виконує спеціальне завдання, яке стосується вартової служби й спостереження за місцевістю та повітрям; воєнізована охорона підприємств* [9];

29) «...Виконавчу владу в областях... здійснюють місцеві державні **адміністрації**» (ст. 118 КУ) — **управління, ке-**

рівництв. Хоч використання запозиченого слова «адміністрація» (від лат. *administratio* — управління) є влучним, але наявність питомо українських лексем «управління» та «керівництво» робить його невиправданим;

30) «Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою» (ст. 50 КУ), «Культурна спадщина охороняється законом» (ст. 54 КУ), «Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом» (ст. 43КУ) — в усіх трьох наведених прикладах мала б використовуватися однакова мовна конструкція, приміром, «захищається законом». Під час аналізу такого юридичного тексту як закон необхідно дотримуватися не тільки літературних норм, а й вимог нормотворчої техніки. В тексті закону кожне слово має мати одне лексичне значення, тобто бути однозначним та однаково називати одне й те ж поняття. Інакше кажучи, має діяти правило: одне слово — одне поняття, тому слід вважати неприпустимим у межах одного закону використан-

ня багатозначних слів, омонімів і тотожних синонімів [4].

Кількість наведених прикладів лексичних помилок у тексті КУ та законів про внесення змін до КУ не є вичерпною, але цього достатньо, аби оцінити рівень відповідності (чи радше, невідповідності) Основного Закону лексичній нормі української мови. Також їхня численність у тексті КУ відображає лексичне становище нормативно-правової бази держави в цілому.

Проаналізувавши історію лексикографії української мови та корпус законодавства України, можемо зробити висновок, що всі калькування, невмотивовані тавтології та інші лексичні помилки в КУ наявні лише з двох причин: 1) відсутність єдиної лексичної норми, яка б утвердила власне українські лексеми; 2) нехтування законодавця мовними, особливо лексичними, нормами. Тому для вдосконалення мови Конституції необхідні: по-перше, упорядкована та затверджена єдина лексична норма української мови; по-друге, дотримання її з боку законодавця.

Список використаної літератури

1. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо? Київ: Радянський письменник, 1970. С. 107.
2. Вихованець І. Мовна мозаїка. Не знаходиться!!! // Українська мова. 2002. №3. С. 103.
3. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р. № 1401-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/>.
4. Крюкова Е. А. О средствах достижения точности выражения правовых норм // Представительная власть — XXI век: законодательство, комментарии, проблемы. № 4 2000. URL: <http://www.pvlast.ru/archive/index.31.php>.
5. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/>.
6. Пономарів О. Стилїстика сучасної української мови: Підручник. Київ: Либідь, 1993. С. 27—28.
7. Уроки державної мови. URL: <http://mova.kreschatic.kiev.ua>.
8. Російсько-українські словники. URL: <http://r2u.org.ua/>.
9. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. <http://slovopedia.org.ua/42/53407/288389.html>.
10. Словники України on-line. / Український лінгвістичний портал. URL: <http://lcorp.ulif.org.ua>.
11. Фаріон І. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей: монографія. 3-тє вид., доп. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. С.113,146.
12. Шерех Ю. Так нас навчали правильних проізношеній // Пороги і Запоріжжя. Київ, 1998. С. 239—240.

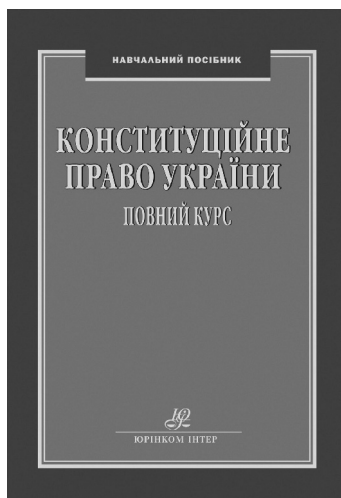
Бугайко Ю. О. Лексические ошибки в Конституционном законодательстве Украины. Рассматриваются типы лексических ошибок в Конституционном законодательстве Украины. Особое внимание уделено анализу соответствия между лексемами в тексте Конституции Украины и лексическим правилам на украинском языке. Основные причины возникновения лексических ошибок в тексте Основного Закона Украины определяют и способы устранения их создания.

Ключевые слова: лексические ошибки, Конституции, законодательство, язык законодательства.

Bugayko J. O. Lexical errors in the constitutional legislation of Ukraine.

Types of lexical errors in the constitutional legislation of Ukraine is considered. Special attention was paid to the analysis of the accordance between the lexemes in the text of the Constitution of Ukraine and lexical rules in Ukrainian language. The main reasons of appearance lexical errors in the text of the Fundamental Law of Ukraine is determined and the ways of elimination them is established.

Key words: lexical errors, constitution legislation, the language of legislation.

Совгіря О. В., Шукліна Н. Г.

Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 556 с.

ISBN 978-966-667-714-6

У навчальному посібнику висвітлено питання щодо: характеристики конституційного права як галузі національного права України, основ вчення про конституцію, основ конституційного ладу України, конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні, конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні, форм безпосередньої демократії (прямого народовладдя), конституційно-правових основ організації і здійснення державної влади в Україні, законодавчої влади в Україні, конституційно-правового статусу Президента України, виконавчої влади в Україні, судової влади в Україні, Конституційного Суду України, територіального устрою України, місцевого самоврядування в Україні.

Навчальний посібник може бути використаний студентами у навчальному процесі, аспірантами та викладачами

юридичних і гуманітарних вищих навчальних закладів та факультетів, науковцями, народними депутатами України, державними службовцями, посадовими особами органів місцевого самоврядування, активістами політичних партій та інших громадських об'єднань, а також всіма, для кого є цікавим вивчення конституційного права України.

Навчальний посібник також стане в пригоді при підготовці до вступних випробувань під час вступу на основі ступеня бакалавра на навчання для здобуття ступеня магістра за спеціальністю 081 «Право», а також при підготовці до відповідних кваліфікаційних іспитів кандидатам на посади суддів, прокурорів, на здобуття свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю.